

מיומנו של תובע בכפרי מצרים**

מערבית: מנחם קפליוק

בסוף המאה ה־19 ותחילת המאה העשרים התחילו מצרים בני מעמד הביניים לכתוב יומנים אישיים בדבקות – לעתים אף באובססיות – המאפיינת היום את מנויי פייסבוק. הקפדה על כתיבה יומית ביומן נתפסה כערובה לחיים סדורים ולבריאות

* **תאופיק אל-חכים** (נולד ב־9 באוקטובר 1898 באלכסנדריה) היה סופר, מחזאי, משפטן ועיתונאי מצרי, שהשפעתו על הספרות הערבית המודרנית הייתה רבה. בשנת 1919 הוא נאסר עקב המהומות במצרים, בגלל דעותיו נגד הכיבוש הבריטי. בשנת 1925 החל את לימודי המשפטים בצרפת, שם כתב את הרומן השלישי שלו "עספור מן אלשרק" – ציפור מהמזרח, שבו תיאר את חייו כסטודנט מצרי בפריז. ליצירות שלו הייתה השפעה גדולה על הספרות המודרנית, ועל דורות רבים של סופרים. המחזה המפורסם שלו "אהל אלקהף" – אנשי המערה שכתב בשנת 1933, נחשב לנקודת ההתחלה של זרם שנקרא المسرح الذهني, "התיאטרון האינטלקטואלי". בכתיבתו הוא משלב את הסימבולי והריאליסטי, שואב מהדמיון אך לא גולש לעמימות, בסגנון שהפך לסימן ההיכר של יצירותיו. למרות ההיקף הגדול של יצירותיו, רק חלק קטן מהן הגיע לבמות התיאטרון, אולי בשל המורכבות הרבה שיש במחזותיו מבחינה סמלית ורעיונית. בניגוד לשאר האינטלקטואלים המצרים שפעלו בשנות העשרים והשלשים, נמנע תאופיק אל-חכים מלהיות חבר בארגון פוליטי כלשהו, וזאת למרות הפופולריות הרבה שנודעה לו בקרב הציבור. עם זאת, ביצירותיו הרבה לבקר בחריפות את המערכת הפוליטית המצרית. בתחילת שנות הארבעים היה אל-חכים עיתונאי בעיתון המצרי "אל-אח'באר אל-יום". בשנת 1951 התמנה למנהלה של הספרייה הלאומית המצרית "דאר אל-כתב אל-מצריה". בשנת 1945 מונה לחבר באקדמיה ללשון ערבית ומשנת 1956 היה חבר במועצה הארצית לאמנויות. בשנת 1960 זכה בפרס המדינה לספרות. תאופיק אל-חכים נפטר בקהיר בשנת 1987. רוב יצירותיו תורגמו לצרפתית ולאנגלית, וחלקן תורגמו גם לעברית. יצירותיו בתרגום עברי: רומנים: יומנו של תובע בכפרי מצרים (מערבית: מנחם קפליוק). עם עובד. 1945; הייתה רוח אחרת (מערבית: שמואל רגולנט). תל-אביב: עיינות. 1957. מחזות: אוכל לכולם – מערכה שנייה (מערבית: יותם בנשלום), דחק, כך ח', 2017; מזון לכל פה (מערבית: חנה עמית-כוכבי) במהדרבעון לדרמה. גיליונות 4-123, 1991; שלמה החכם (מערבית: יואב גבעתי). במה – רבעון לדרמה. גיליונות 101-102, 1985; בוקר במרפאה במחלקת הבריאות (מערבית: מנחם קפליוק). עם עובד, 1945; המטפס על העץ (מערבית: חנה עמית-כוכבי) במה – רבעון לדרמה. גיליונות 77-78, 1978. שירים: תפילת האמן, (מערבית: ששון סומך). מוסף לספרות, ידיעות אחרונות, 24 פברואר 1984; כיפת שמינו (מערבית: זיידאן שווירי) מאזניים, ל"א, 1970-1969; חלומנו ומציאותנו (מערבית: זיידאן שווירי) מאזניים, ל"א, 1970-1969; דברי בכוכבים (מערבית: זיידאן שווירי) מאזניים, ל"א, 1970. סיפורים: על חודו של תער (מערבית: טוביה שמוש). משרד הביטחון, ספרית תרמיל, 1972; עלמות שיר (מערבית: ברוך מורן). מבחר סיפורי מצרים. מ. גוימן בע"מ, 1954. ** תל אביב, עם עובד, ספריית "לדור", ב־1944.

נפשית. הדבר היה נכון כפליים כאשר בעל היומן נקלע לסביבה בלתי עירונית ו"בלתי מתורבתת" שהעמידה בסכנה את סדר יומו, ערכיו ושפיותו. נסיבות כאלו בדיוק הניחו את התשתית לכתיבת "יומנו של תובע בכפרי מצרים", צרור הבחנות חברתיות חדות כתער בצורת דיווחי יומן, שבאמצעותן בוחן המחבר במעבדה של הספר המצרי כמה מהמוסדות והנחות היסוד המרכזיים של המודרנה, ובכללם שלטון החוק והדמוקרטיה הפרלמנטרית. הסופר והמחזאי המצרי תאופיק אל-חכים כתב את הרומן האוטוביוגרפי הנשכני הזה, שנקרא במקור יומיאת נא'ב פי אל-אריאף, ב־1937, אחרי ששב למצרים מלימודי משפטים בסורבון ועל בסיס ניסיונו כתובע כפרי כמה שנים קודם לכן. עם מעריצי היצירה נמנה אבא אבן, שתרגם אותה מערבית לאנגלית בשנות הארבעים. מאז היא תורגמה לשפות רבות והשוותה למיטב יצירותיהם של גוגול ודיקנס.

און ברק

מתוך הקדמת המתרגם מנחם קפליוק ל"יומנו של תובע בכפרי מצרים", 1944:
 בתהליך של התקדמות, בהשפעת ספרויות המערב (תחילה צרפתית ואחר כך גם אנגלית) עברה הספרות הערבית החדשה לפסים אירופיים, כביכול, אלא ששילבי ההתפתחות נתלוו ומלווים תופעה שלילית של חיקויים שטחיים לספרות הבלטריסטית המערבית. וכך אתה מוצא, שמספרים ערבים ממצרים כתבו וכותבים נובלות וסיפורי סרק, ללא עיבוד וללא ליטוש, ללא מבנה וללא שלמות כלשהי. ניסיונות של סיפורים גדולים ורומנים נידונו לכישלון מוחלט, שכן הנשימה הסיפורית של הסופר הערבי היא קצרה מאוד ותחת הסיפור באה רגשות מתקתקה או קפיצות פובליציסטיות. ההתמערבות של הספרות היפה הערבית פגעה קשה בסגנון הלשון. במקום עומס המליצה וגיבוב צחצוחי-הלשון, לקתה בשידפון וחיוורון ופג טעמה ונמר ריחה מחמת אי ההקפדה על רוח הלשון, פעמים עד כדי זלזול והכנסת זמורות ססגוניות זרות משתי לשונות המערב הרווחות בחוג המשכילים במזרח הערבי... יומנו של תובע בכפרים היא היצירה הבלטריסטית המעניינת והשלימה ביותר של סופר זה, ואפשר לומר – של ספרות הפרוזה החדשה הערבית בכלל. אמנם משוללת פרטנזיות אמנותיות יתירות, או רוקמת בפשטות בצורת יומן תמונה ריאלית. [...]. המתרגם מוצא חובה לציון [...] כי הרשה לעצמו במקומות מסוימים להשמיט או לקצר מה שנראה כמיותר או מפריע לשטף הסיפור, משום כך לא תמיד הקפיד לתרגם כצורתם אותם קטעי המונולוגים הלקויים פה ושם בדברנות יתירה ושינה את המבנה שלהם.

*

لماذا أدون حياتي في يوميات؟ لأنها حياة هنيئة؟ إن صاحب الحياة الهنيئة لا يدونها، إنما يحياها. إني أعيش مع الجريمة في أصفاد واحدة. إنها رفيقي وزوجي أطالع وجهها في كل يوم، ولا أستطيع أن احادثها على انفراد. هنا في هذه اليوميات أملك الكلام عنها، وعن نفسي، وعن الكائنات جميعا. أيتها الصفحات التي لن تنشر! ما انت إلا نافذة مفتوحة أطلق منها حريتي في ساعات الضيق!

על שום מה ארשום את ענייני-חיי על דפי היומן? על שום שהם חיי עונג? לא ולא. מי שחי חיי תענוגות אינו רושם אותם, אלא חי אותם. אני חי עם הפשע וקשור עמו בשלשלת

אחת. הוא בן-לוויה לי ובן-זוג, שאני רואה את פניו כל יום. אתם, הדפים אשר לא תראו אור! אין אתם אלא אשנב פתוח אשר בעדו אני קורא דרור לעצמי בשעות מצוקה.

*

12 באוקטובר...

באנו אל בית הדין למועד פתיחת הישיבה. כשנתקרבה מכוניתנו אל בית הדין מצאנו את הקהל מצטופף בפתחו כזבובים. עוזרי נפל על ידי חלל שינה. משראיתיו בכך לא עלה על דעתי להזמין להיות בישיבה על ידי כמו בחקירה.

הלה אינו רגיל עדיין לשים לילות כימים. די לו לעת-עתה בליל-שימושים אחד. רמזתי לנהג לעמוד וציוויתי לו להוליך את עוזרי לביתו. נפרדתי בברכה מעם הקימקאס* וירדתי, בוקע בין גושי הגברים, הנשים והילדים. נכנסתי לחדר ההתייעצויות ומצאתי את השופט יושב ומחכה. משנראו לי פני השופט השחירו פניי כשולי קדרה. בבית הדין שני שופטים היושבים כיסא למשפט לפי תור. הראשון שוכן בקהיר ואינו בא אלא ליום הישיבה ברכבת הראשונה ונחפז לעיין במשפטים כדי להשיג את הרכבת היוצאת באחת-עשרה לקהיר. וירבו המשפטים כאשר ירבו – את הרכבת לקהיר אינו מאחר לעולם.

השני הוא אדם הססן, יושב עם משפחתו באזור הנפה, מעיין במשפטים בנחת, מחשש חיפזון וטעות. ואולי כוונתו למלא את זמנו ולהשכיח את שיעמומו בעיירה הנידחת ואין לו כל רכבת שיהא חרד לזמנה. מאז הבוקר הוא יושב על הבמה כאילו הוא חלק ממנה או נטוע במסמרות ואינו ניתן להיפרד אלא בפנות היום. לרוב יחדש את הישיבות בערב. ישיבותיו השביעו אותי צרות צרורות וטעמתי בהן טעם של מאסר לאמתו, כאילו נגזר עליי להיות כבול לשולחני ולא לזוז במשך כל היום. האם זאת נקמת אלוהים, נקם אלה שגרמתי להם מאסר גם שלא במתכוון? האם האחריות לחטאי המקצוע נופלת על צווארנו ואנו משלמים מחירם גם שלא מדעתנו?

עגמה נפשי למראה השופט, כי הרגשתי, שנפלתי לתוך ישיבה שאין בה ממידת הרחמים אחרי לילה שכולו יגיעה.

איני יודע מה האפיל על זיכרוני וטעיתי בחשבוני לחשוב, כי היום תורו של השופט המהיר במלאכתו.

נכנסתי אל מקום הישיבה. הדבר הראשון שעשיתי הייתה נתינת עין ברשימת המשפטים בסדר-היום. לפנינו שבעים עברות וארבעים פשעים, מספר שיש בו, השבח לאל, כדי להושיב אותנו ללא כל תנועה יום תמים עם השופט הזה.

שופט זה יש לו תמיד משפטים יותר מהשופט הראשון. הסיבה פשוטה: אין דיין הססן זה קונס עובר עברה יותר מקנס של עשרים גרוש, ואילו הראשון מעלה את ערך הקנס לחמישים: העבריינים והחשודים יודעים את הדבר והריהם עושים הכול כדי להשתמט מידי של בעל המחיר הגבוה ולהיזקק לבעל המחיר הממוצע. וכמה קובל ומתרעם שופט

* הערת חוג המתרגמים: במקור מופיעה המילה مأمور מאמור שמשמעותה במצרים מפקד תחנת משטרה או מושל מחוז – ולא "קימקאס", שהוא ראש הסג'אק (נפה) באימפריה העות'מנית.

זה, כי עבודתו הולכת ורבה מיום ואינו יודע את שורש הדבר. הייתי אומר לעצמי דרך חרוז: העלה מחירך ויפחתו לקוחותיך.

הלבֵּלר התחיל קורא את שמות הנאשמים מתוך נייר שבידו. קוזמאן אפנדי הלבֵּלר הוא אדם בא בימים. שראשו ושפמו כסף־שֵׁיבָה. בעל צורה ההולמת אב בית־דין עליון. דרך קריאתו, שהוא מתגנדר בתנועותיו ובקולו הוא פונה אל השמש כמושל ומצווה והשמש חוזר על קריאתו בחוץ במשיכת קול ובניגון, נוסח רוכלים. אחד השופטים העיר פעם אחת לשמש:

"שעבן! אתה מכריז על ענייני פשע ועברה או על בולבוסים ותמרים?"

השמש, שפיקח היה, השיב:

"עֲבֹרֹת ופשעים ובולבוסים ותמרים כולם נוצרו לשם אכילה ופרנסה".

ראשון לעבריינים עמד בפני השופט השקוע בניירותיו.

השופט זקף ראשו, הרכיב את משקפיו העבים על אפו ואמר לעומד לידו:

"אתה, בן־אדם, עברת עֲבֵרָה, שחטת כבשים מחוץ לבית־המטבחים".

"אדוני השופט! הכבשים... שחטנו ליום־טוב – תזכו לשמחות! – לברית־מילה של הילד".

"קנס של עשרים גרוש! מי אחריו?"

הלבֵּלר קרא וקרא. עֲבֵרָה זו אחר זו מאותו סוג של משפט ראשון. הנחתי לשופט לשפוט ולפסוק והתחלתי משעשע את נפשי בהתבונני באנשים היושבים בבית־המשפט אשר מילאו את הכיסאות והספסלים ויתרם תפסו מקום על הארץ ובמקומות המעבר, רובצים כבהמות, מרימים את עיניהם הנכנעות אל השופט המוציא פסק־דין כרועה אשר המטה בידו. נראה שקצרה נפשו של השופט בחדגוניותם של המשפטים, שכן קרא:

"הֶסְבִּירוּ לִי, כל הישיבה היא עניין של שחיטת כבשים מחוץ לבית־המטבחים!?"

הוא לטש את עיניו אל הקהל ואישוניו כשני עדשי־חומצה ירוקים מִבֶּעַד למונוקול* המרקד על קצה אפו. לא הוא ולא אחרים תפסו כמה מן הבוז יש באמרה זו. הלבֵּלר הוסיף להכריז על התביעות, שנשנתו במקצת באופן שנכנסו לסוג חדש. השופט פונה לעברייני:

"אתה, בן־אדם, נאשם, שכיבסת את בגדיך בתעלה".**

"כבוד השופט, ירומם אללה את מעמדך! האם תְּדַיֵּנִי לקנס על שכיבסתי את בגדיי?"

"משום שכיבסת אותם בתעלה".

"ואיפה אכבסם?"

והשופט היסס בדבר ולא היה מענה בפיו, שכן יודע הוא, כי מסכנים אלה בכפרים אין להם ברכות המזרימות מים מסוגנים וצלולים אל צינורות וברזים. הללו נידונים כל ימי חייהם לחיות כבהמות, ואף־על־פִּי־כן מצווים הם לשמור ולקיים חוק מודרני יליד חוץ. השופט פנה אליי ואמר:

"ודעת התביעה?"

* הערת חוג המתרגמים: מונוקול הוא מִשְׁקָף בעל עדשה אחת. במקור: مَنظَر שמשמעותה גם "משקפת".

** הערת המתרגם: בכפרי מצרים משמשת תעלת ההשקאה גם לשתיה.

"אין זה מעניין התביעה היכן יכבס אדם זה את מלבושיו, מה שמעניין אותה היא שמירת החוק!"
השופט הפנה את פניו מעליי, ישב דומם כמהרהר. אחר כך נענע בראשו ופלט במהירות כמי שפורק משא כבד:
"קנס של עשרים גרוש! מי אחריו?"

הבלבל קרא בשמה של אישה. נכנסה זונה כפרית שגבותיה עשויות-מרוטות וצבועות ולחייה מצופות באותו אדם בהיר המצוי על קופסות סיגריות "סמסון"; על זרועה החשופה מקועקעת צורת לב וחץ נעוץ בו; על פרק ידה צמידים וחרוזים צבעוניים ממתכת וזכוכית. השופט הסתכל בפניה ואמר:

"את נאשמת בעמידה בפתח ביתך..."

הנאשמת שמה ידה על צלעה וצווחה:

"וכי כך הוא, יא רוחי!"*, שכל מי שמעומד בפתח ביתו – כָּפֹר**!?

"בעמידתך יש משום פיתוי הקהל", טוען השופט.

"אוי ואבוי לנו! בחיי זקנו של השופט, מעולם לא ראתה עיני 'קהל' ולא עבר ליד ביתי קהל"***.

"קנס עשרים! מי עכשיו?"

* הערת המתרגם: נשמתי.

** הערת המתרגם: כלומר, חטא גדול, כמו חטא הכפירה.

*** הערת המתרגם: "ג'ומהור", שפירושו בערבית ספרותית: קהל, אינו מובן לאישה בת ההמון.